

CATÀLEG DEL PATRIMONI FESTIU DE CATALUNYA

Festa de Sant Antoni d'Ascó

Memòria documentada sobre la història, característiques actuals, elements i implantació de
la festa

1. Història de la festa

Els testimonis orals asseguren la llarga història de la festa, malgrat que se'n desconeix amb exactitud els seu origen. De totes maneres, hi ha elements que han servit a diferents estudiosos per a trobar un lligam que permeti justificar el probable origen d'alguns dels aspectes que a dia d'avui conformen un corpus festiu molt ben definit:

- El qui va ser cronista local, Carmel Biarnés, situa l'origen del ball de la jota d'Ascó a l'època morisca, i és que als "Ordinaments de la vila d'Ascó" de 1520 es fa esment de la dansa.
- El Clavari i els Majorals són protagonistes de la festa en tant que organitzadors i perpetuadors de la mateixa. El document més antic on trobem referències a aquests càrrecs data de gener de 1739 on apareixen en un albarà per pagar la fusta del retaule del Sant que hi havia a l'Església.
- Finalment, i també de l'any 1739, hi ha un albarà de Ca la Vila que demostra que ja es donaven pollastres com a premi per a les corrides de les festes d'estiu dedicades a Sant Miquel. Tradició que encara es conserva ja que precisament un altre dels elements de Sant Antoni són les tradicionals corrides de cavalls, matxos i rucs, en les quals els genets dels animals guanyadors reben com a obsequi un gall el primer, un gall el segon - abans era gallina o conill- i una ceba el tercer.

2. Característiques actuals, elements i implantació

La festa es concentra al cap de setmana més proper al 17 de gener i dura quatre dies (un d'ells la vespra).

De les comarques meridionals de Catalunya, Ascó, a la Ribera d'Ebre, és un dels pobles on es manté amb més arrelament la Festa Major d'Hivern en honor a Sant Antoni Abat. Pels volts de mig gener Ascó es vesteix de festa per commemorar una celebració que aglutina una variada oferta d'actes tradicionals, que tot i l'antiguitat, no són percebuts com quelcom anacrònic.

La festa tal i com la coneixem avui dia és una herència del caràcter agrícola del poble, ja que a excepció de la gent que es dedicava a les feines vinculades al riu Ebre -sobretot el treball amb la navegació fluvial amb llaüts-, la majoria de la població es dedicava essencialment a les feines del camp, ja fos com a propietari, mitger o jornalier.

Per tant, tenint en compte que Sant Antoni és el patró dels animals, i que el pagès necessitava dels animals de peu rodó per dur a terme les seves tasques, trobem aquí una primera aproximació a la casuística de la festa.

Un dels elements festius que caracteritzen la festa és la foguera que s'encén al bell mig del pla de l'església. Ens trobem en el moment més fort de l'hivern, quan el terreny descansa a l'espera de la revifada per les collites del nou cicle agrícola. Aquí hi podem trobar una altra simbologia amb el foc relacionada amb el ritual del solstici d'hivern, igual com succeeix a l'estiu per Sant Joan, com una petició dels pagesos per demanar al sol l'escalfor necessària perquè els terrenys reneixin amb força i els assegurin els fruits per la nova temporada.

Ens trobem amb una doble casuística: religiosa -la devoció del món pagès a aquest sant anacoreta nascut a Egipte- i la pagana -el ritual de la foguera com un reclam al sol per reviscolar després del dur hivern-.

La festa descansa sobre tres pilars bàsics: religiós, lúdic i social.

La vessant religiosa

En el cas d'Ascó configura un dels elements cabdals en l'estructura de la festa, i que es veu reflectit en dos aspectes:

- en la intervenció de la Parròquia Sant Joan Baptista com a organitzadora de la festa vehiculada a través de les figures del Clavari i dels Majorals.
- les figures dels Majorals, que són les tres persones que s'encarreguen dels preparatius de la festa durant un període de tres anys.

La vessant lúdica

Constituïda per les corrides de cavalls, matxos i rucs. Aquestes curses -que a Ascó reben el nom de corrides- tenen la virtut d'haver-se celebrat de forma ininterrompuda al llarg del temps.

La vessant social

La festa també es motiu de trobada i de relació social entre veïns i visitants. A partir de la tarda i fins a la mitjanit l'activitat festiva es concentra al Pla de l'Església, al bell mig de la qual s'encén una gran foguera que roman encesa els tres dies de la festa amb la llenya que els veïns del poble han deixat a les portes de casa seva els dies previs de la festa.

Al voltant de la foguera es balla la Jota, la dansa local que es balla per parelles, una rere l'altra.

I per sopar, els concorreguts àpats populars (clotxa, llonganissada...)

Les activitats essencials de la festa són:

A la vespra:

- la recollida de la llenya que els veïns deixen a les portes de les seves cases que servirà per alimentar la foguera al llarg dels dies de celebració
- la Plega (o capta de diners) pels carrers del poble, que abans servia per sufragar les despeses que generava la celebració i que actualment van al fons parroquial

El primer dia:

- els Tres Tombs i la benedicció dels animals. A Ascó té la particularitat que són encapçalats pel Clavari i els Majorals, i que en el seu itinerari es passa a cercar la imatge del Sant a casa del Clavari anterior que al llarg de tot l'any l'ha custodiat

- els oficis solemnes en honor al Sant i la processó amb la qual es trasllada la imatge a la casa d'una família del poble, qui convida als qui els acompanyen a dolços casolans (coques, corassons, pastissos...) i begudes de la terra (mistela, vi dolç, vi ranci...).
- l'encesa de la foguera a mans del Clavari, els Majorals, les Pubilles i Damisel.les, el Mossèn, les autoritats municipals
- la ballada de la primera jota del Clavari, els Majorals, les Pubilles i Damisel.les, a la qual s'hi sumen els xiquets i xiquetes.
- el pregó de la festa amb la gent reunida al voltant del caliu de la foguera

Tots els dies:

- les corrides de cavalls, matxos i rucs al circuit de Sant Antoni de la Fontxinxella amb els tradicionals premis de galls i cebes.

Des de l'any 2000, un dels dies de la festa les corrides es traslladen al carrer dels Clots, com havia estat habitual fins als anys seixanta quan va ser urbanitzat.

- al voltant de la foguera, la ballada de jotes i sardanes cada dia a partir de les sis de la tarda i fins ben bé la mitjanit.
- la venda de les típiques coques d'Ascó -i que la tradició mana que siguin ballades al voltant de la foguera-
- a l'hora de sopar, els àpats populars i de germanor a la plaça (normalment clotxa -típica menja de la Ribera d'Ebre-, llonganissada i entrepans de pernil) i que actualment acostumen a acompanyar amb algun espectacle d'entreteniment musical o humorístic

La segona tarda:

- jocs tradicionals a la plaça: corrida de la forca, corrida de pedres, estirada de la corda, tirada de birles, trencada de tupins o el joc de la trisella, entre d'altres.

ELS ELEMENTS DE LA FESTA DE SANT ANTONI D'ASCÓ

Els càrrecs de la festa: Clavari i Majorals

La Festa de Sant Antoni a Ascó perpetua moltes tradicions, començant pels càrrecs que ostenten tres persones com a organitzadors i vetlladors d'aquesta; el Clavari i els Majorals. Aquestes tres persones són les encarregades, juntament amb el Mossèn, de preparar les diferents activitats de la Festa. Les figures dels Majorals tenen una vigència de tres anys, període durant el qual estan al capdavant de la Festa. D'entre els Majorals, i de forma rotatòria un d'ells ocupa el càrrec de Clavari, que es diferencia dels altres ja que durant aquell any s'encarregarà de custodiar la imatge de Sant Antoni Abat a casa seva –la talla actual, de metre i mig, data dels primers anys de la postguerra, i és visitada pels devots que, al llarg de l'any, li porten ofrenes-.

No hi ha acord sobre l'origen de la figura del Clavari, ja que per una banda es relaciona amb la figura del tresorer que formava part de l'administració municipal de l'edat moderna, i que hauria perdurat fins als nostres dies gràcies a la Festa. Però per l'altra banda també s'explica que antigament la imatge del Sant no anava per les cases com avui dia, sinó que romania en una capelleta, i el Clavari, és a dir, qui tenia les claus de la capelleta, s'encarregava de netejar-la, d'arranjar els petits desperfectes i obrir-la perquè la resta de veïns poguessin visitar-la i realitzar les seves oracions.

La perpetuació de la Festa ha necessitat de la dedicació de la llarga llista de Majorals que s'han anat passant el relleu per períodes de tres anys i han convertit Sant Antoni en una de les diades sentides entre els veïns d'Ascó. Les diferents fonts orals i escrites confirmen de l'existència de Majorals, almenys, des de finals de segle XIX.

És tal la devoció que els asconencs mostren a Sant Antoni que, a hores d'ara, la Parròquia disposa d'una llista de triades de Majorals que arriba fins a l'any 2042.

La Plega i la recollida de la llenya

La vesprada de Sant Antoni, i durant tot el dia, es fa la recollida de la llenya que els veïns han deixat a la porta de les seves cases i que servirà per alimentar la gran foguera que romandrà encesa al Pla de l'Església els tres dies de la Festa.

La mateixa vesprada es realitza una altra plega, en aquesta ocasió una capta de diners que, temps enrere servia per ajudar a sufragar les despeses de la celebració i que avui va al fons parroquial. El Clavari, els Majorals i el Mossèn acompanyats pels acords de l'Agrupació Musical d'Ascó fan el recorregut, sense excepció, per tots els carrers i places del poble juntament amb un carret d'intendència carregat de vi i dolços típics amb els quals obsequien els veïns que surten a saludar la comitiva.

La música de la Plega serveix per anunciar l'inici de la festa i per escampar l'esperit de la festa per tots els recons del poble.

Els Tres Tombs i els animals

A Ascó no s'ha desvirtuat el sentit religiós dels tradicionals Tres Tombs. El primer dia de la Festa es congreguen els veïns al Pla de l'Església –autèntic punt neuràlgic de bona part de la celebració- per iniciar, acompanyats dels animals, els Tres Tombs. L'itinerari, que passa ineludiblement pels carrers de la Vila Closa, del qual destaca la volta a la Mola –un dels carrers típics d'Ascó i amb una curiosa forma de ferradura- passant pels carrers Major, Plaça Nova i de Baix, mostra una particularitat, i és que el recorregut varia cada any en funció de la casa del Clavari de l'any anterior, ja que s'ha de passar a recollir la imatge del Sant que ha estat custodiada durant tot l'any per una família del poble.

El seguici dels Tres Tombs està encapçalat pel Clavari, que sosté l'estendard amb la imatge del Sant, i va acompanyat pels seus Majorals. Tots ells realitzen el recorregut muntats en cavalls, igual que molts dels veïns del poble que porten els seus animals: majoritàriament rucs, matxos i mules, cavalls i gossos. Tota la comitiva és acompanyada per l'Agrupació Musical.

Després d'haver anat a cercar el Sant a casa del Clavari de l'any anterior, i ja de tornada a la plaça de l'Església, el Mossèn beneeix els animals i els Majorals procedeixen al repartiment del Pa Beneït. Entre els més grans del poble, alguns d'ells habituals genets de les curses que es realitzen aquests dies, sempre han mantingut la creença que calia que l'animal estigués beneït per poder anar a córrer i perquè no prengués mal la resta de l'any.

Les corrides de cavalls, rucs i matxos

Un dels elements més importants de la Festa són les “Corrides”, que és la forma com a Ascó s’anomena les curses de cavalls, matxos i rucs. Aquestes corrides actualment es realitzen al Circuit de Sant Antoni de la Fontxinxella, a les afores del poble. De tota manera al llarg del temps han estat diversos els escenaris on s’han desenvolupat aquestes corrides. Hi ha constància que ja des de finals de segle XIX i fins la dècada dels seixanta les corrides finalitzaven al capdamunt del carrer dels Clots. Les remodelacions de l’entramat urbà obligaren a traslladar aquestes competicions al Circuit actual. Entre el 1986 i 1993 es van dur a terme en el Barranc de la Peixera. Els majorals del trienni 1998-2000 van recuperar les corrides dins del casc urbà del poble i des de d’aleshores la ruta dels Clots pateix una metamorfosi total, omplint-se d’un pam de terra de dalt a baix i omplint-se voreres, balcons i finestres amb gent expectant, vinguda dels pobles del voltant, per reviuir un dels esdeveniments simbòlics i més sentits de la Festa.

Les curses compten amb cavalls, matxos i rucs. Animals d’una importància cabdal en el passat en el treball agrícola, en el transport i en la comunicació.

La tradició diu que qui guanya és l’animal i no pas el genet, per la qual cosa, sovint s’emporta el premi l’animal que arriba a la meta, encara que hagi perdut el genet pel camí. Els premis dels guanyadors són prou importants econòmicament però continua premiant-se els tres primers classificats tal com marca la tradició; gall pel primer, gall pel segon –abans era gallina o pollastre- i ceba pel tercer.

Abans, l’últim dia de la Festa, que coincidia amb la diada en honor a Sant Sebastià, es realitzava una segona cursa, l’esprint, de menys distància però a més velocitat. Encara avui es realitza però el segon dia de corrides.

Una característica més d’aquestes corrides és que, en donar-se l’aviada, els músics interpreten un fragment musical propi d’Ascó i exclusiu per aquest acte. Aquest fragment es torna a repetir en el moment en què els animals enfilen la línia d’arribada. Aquesta música tant particular, ha estat enregistrada i editada en un CD que recull les músiques tradicionals vinculades a la Festa de Sant Antoni de tots els Països Catalans.

El qui dóna la sortida de les corrides ho fa amb una frase feta molt típica d’Ascó: **Sant Antoni mos guardo**, una forma d’encomanar-se al Patró per evitar que els animals i els genets prenguin mal.

La foguera i la jota d’Ascó

La foguera, ubicada al bell mig del Pla de l’Església, esdevé durant els dies de Sant Antoni un element simbòlic de la festa, i és que al seu voltant es balla la jota, la dansa pròpia del poble, ballada per parelles, una rere l’altre i interpretada pels músics locals.

La foguera s’alimenta de la llenya que han deixat els veïns a les portes de les cases, es manté encesa durant els tres dies que dura la Festa. La foguera és encesa el primer dia pel Clavari i els Majorals, les Pubilles i les Damiselles, qui després hauran de ballar la primera jota amb la coca a la mà. Motiu pel qual la Jota d’Ascó també és coneix com el Ball de Coques. Als “Ordinaments de la Vila d’Ascó” de 1520 es fa esment a la dansa.

La música de la Jota d'Ascó està composta per dues melodies: la primera, inamovible, que consta de 32 compassos; i la segona, de 28 compassos, que té nombroses variants o cobles. Per ballar-la, els homes porten en la primera melodia els braços al costar, fent-los anar amunt i avall, i en la segona melodia els porten aixecats i sempre fent esclafir els dits. Les dones igual en la primera part que els homes, però en la segona part no gaire enlaire, sinó més aviat molt oberts.

En l'actualitat, la Jota es balla sense un vestuari específic. Els estudiosos consideren que la manera més adient seria dansar amb el vestit de pagès del país de la primera meitat del segle XIX, que és quan balls com la Jota d'Ascó obtingueren el màxim esplendor.

Per les dones: faldilla llarga fins als peus de quatre gaies, florejada, de seda natural, gipó negre, gandalla i mitenes negres, mitges blanques treballades, mantonet de serrell i sabates negres amb llaçada i sivella.

Pels homes: pantalons negres de vellut calça curta, camisa blanca, espartenyas amb vetes negres, mitges blanques treballades, faixa i barretina morades, armilla ramejada de colors vius i gec negre de vellut.

La tradició mana, al noi o a l'home, que compri la coca que acabarà regalant a la noia amb qui ha ballat. Si el noi aconseguia trepitjar-li el peu o la beta de l'espartenya de la noia, tenia dret a fer-li un petó. Encara avui es sent allò de "Xafa-la" com a fet usual de cridar al noi de la parella perquè trepitges la noia.

Barcelona, 9 de març de 2010